

Безлюдний О.І.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови,
перший проректор Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ (SAE)

У статті автор розглядає соціолінгвістичні особливості статусу англійської мови у південній Африці (SAE).

The author of the article considers the sociolinguistic peculiarities of the English language status in South Africa.

Проблема мовної варіантності була дотепер і залишається нині предметом уваги сучасного мовознавства. Спрошене уявлення про мову як єдине монолітне утворення поступилося місцем розумінню гетерогенності мовної структури, зумовленої лінгвістичними та екстралінгвістичними факторами. Дві протилежні тенденції – розбіжність норм регіональних варіантів, діалектів та їхня інтеграція і взаємовплив, є визначальними для формування мовної картини світу.

На особливу увагу заслуговують питання диференціації діалектів та варіантів мови, участі діалектів та варіантів англійської мови у становленні та розвитку англійськомовної картини світу. В останнє десятиріччя підвищується важливість Південної Африки на світовій арені, твори африканських авторів стають відомими в Європі, Азії та Сполучених Штатах Америки, що сприяє зростанню інтересу лінгвістів до особливостей англійської мови у Південній Африці (SAE).

Досьогодні SAE залишається одним із найменш вивчених різновидів англійської мови, що дає можливість досліднику виявити її специфічні мовні характеристики. В Південній Африці існує кілька різновидів англійської мови:

англійська мова нащадків англійців, для яких вона є рідною (South African English), англійська мова африканців (Africaans English), рідною мовою котрих є африкаанс (далі Afr), та англійська мова африканців, індійців і менистів, котрою вони користуються як другою рідною.

Для визначення лінгвістичного статусу англійської мови, якою користуються в Південній Африці, необхідно з'ясувати, чи є ця мова варіантом, чи вона – діалект англійської мови. Така необхідність виникає через те, що в англістиці при класифікації мов користуються терміном «dialect», а поняття «варіант мови» не визначається взагалі, оскільки в англійському мовознавстві ці два поняття мають одне і те ж значення.

Торкнувшись безпосередньо мови, яку використовують жителі Південної Африки, варто зазначити, що існує кілька поглядів на її лінгвістичний статус та місце серед діалектів та варіантів англійської мови.

У сучасному мовознавстві дослідження поняття мовного варіювання ускладнено тим, що термін «варіативність» та інші споріднені з ним поняття («варіювання», «варіантність», «варіація») не є оригінально лінгвістичним поняттям, а належить до загальнонаукової лексики. Трактуючи явища варіативності лінгвістами відрізняється не лише за своїми вихідними теоретичними установками, але і згідно до широти розуміння самого явища.

Д.А. Шахбагова використовує терміни «варіативність» та «варіантність» диференційовано, проводячи розмежування між варіюванням мовних одиниць в межах однієї системи і варіюванням системи як цілого [4, 21-23].

Термін «варіативність», таким чином, вказує на властивість рухливості мовних одиниць, у той час як термін «варіантність» слугує для позначення варіантів мовної системи.

З усіх типів варіантності для цього дослідження основний інтерес становить територіальне варіювання літературних мов, пов'язане з такими поняттями, як «літературна мова», «норма», «варіант», «діалект».

Мова – певна складна система комунікативних засобів, котрі використовуються в певному колективі для всіх форм спілкування, а діалект і варіант конкретизують це поняття. Ця конкретизація досягається шляхом додаткової екстралінгвальної характеристики, в якості якої виступає натяк на територіальну обмеженість та специфіку колективу мовців [4, 25-26].

У наш час переважна більшість учених розглядає мову як велику кількість діалектів, відмінності між якими можуть значною мірою варіюватися. Для того, щоб дати пояснення терміну «діалект» лінгвісти встановлюють розбіжності між поняттями «мова» та «діалект».

У своїх наукових дослідженнях британський діалектолог П. Траджил визначає такі ознаки розмежування цих понять:

- 1) соціальна ознака (переважна більшість етносу в усіх сферах життя та побуту використовує мову і лише певна його частина – діалект);
- 2) функціональна ознака (державна (нормативно усталена) мова має різноманітну функціональну спрямованість, а діалект має обмежену сферу вживання);
- 3) структурна ознака (мовна система має незалежний характер, а діалект залежить від мовної системи, базуючись на ній) [4, 61-62].

Інші лінгвісти (Р. Ласс [1], О.Е. Семенець [3]) вважають діалект вихідною основою будь-якої мови.

Так О.Е. Семенець будує свою теорію розмежування понять «діалект» і «мова» у формі піраміди, де діалект розташовується в її основі, у середині - варіант. На вершині ж піраміди – літературна мова.

Таким чином, діалект є особливою територіально-обмеженою формою існування мови, стилістично недиференційований та мало функціональний (головним чином існує лише в усній формі).

Розмежування понять «мова» і «варіант» вивчали такі мовознавці як Б.С. Бережняк, Є.С. Бериговська, Н.Н. Сименюк, А.І. Чередниченко, та інші. Г.С. Щур визначає «варіант мови», як «...особливості, які не виявляють різких структурних відмінностей від літературної мови, але разом з тим, отримують помітну автономію, яка підтримується у межах певної національної спільності» [4, 107-108].

О.Е. Семенець підкреслює важливість уточнення характеру окремих видів лінгвістичного варіювання, їхньої специфіки в різних мовленнєвих ситуаціях та історичних умовах, що територіально марковані елементи як на рівні окремих варіантів мови, так і на рівні діалектного поділу утворюють системи (підсистеми), «рівень специфічності і автономності яких сильно варіюється в залежності від конкретної ситуації» [3, 54-57].

В.М. Бережняк зазначає, що варіанти виникають в усіх національних, негомогенних стандартних мовах, їм притаманні комплексні мовні особливості і функції.

А.Д. Швейцер визначає варіант літературної мови як регіональний різновид єдиної літературної мови, а діалект – «територіально замкнений різновид мови, обмежений сферою народно-розмовного мовлення та такий, який протистоїть унормованій літературній мові», тобто і варіант і діалект входять у систему національної мови [3, 12-14].

Проте більшість учених не підтримують таке трактування, а поділяють думку Ч. Фергюсона: «Варіант – це різновид літературної мови, який поряд із нею виконує певну роль і використовується мовцями за різних обставин» [1, 24-26], та П. Таджила: «Варіант – відношення мовної форми та соціальної функції» [2, 14]. Проте, на нашу думку, головною умовою для визначення

варіантів літературної мови є наявність комплексних особливостей на всіх рівнях.

Уже сам факт утвердження англійської мови державною у країнах Південної Африки, свідчить про визнання важливості її впливу на населення. Хоча африканський уряд намагався сприяти поширенню африканських мов, проте англійська мова не втрачає своєї лідерської позиції. Використання мови лише збільшується з роками. На сьогоднішній день це мова політики та бізнесу, освіти, науки, мистецтва та міжнародного спілкування. Зараз відкриваються школи та університети з англійською мовою викладання, заснуються англомовні періодичні видання, друкуються підручники.

SAE, на думку В.Н. Ярцевої, не може розглядатися як діалект, оскільки використання цього терміну в даному випадку створює викривлене розуміння структури літературної мови та діалектів Великої Британії. Відомо, що у Великобританії існують місцеві діалекти, в основі яких лежить нормативна, стандартизована літературна мова. Очевидно, що існуючи в іншому, у порівнянні з британським, культурно-етнічному та географічному середовищі в Південній Африці англійська мова поступово набувала самобутності, розділяючись на особливі варіанти [4, 18-20].

Англійська мова, перенесена на нову територію і відірвана від мови метрополії, набуває різних змін. Спочатку виникають нові риси і закріплюються в усному мовленні, потім під впливом вимови народу, що населяє певну територію, у першу чергу змінюється вимова у цілому.

Оскільки англійська мова сприймається народом, який має інший спосіб життя, інші звичаї, а також живе в інших кліматичних умовах, виникає необхідність у створенні слів для визначення явищ і предметів, пов'язаних із новими умовами життя.

Ці слова запозичуються з мови (чи мов) корінних народів, створюються на основі англійської мови або калькуються.

Таким чином, англійська мова на кожній конкретній території набуває своїх специфічних рис. Вони настільки яскраві, що у кожному окремому випадку можна стверджувати про певний варіант англійської мови на тій чи іншій території.

SAE є варіантом, оскільки у своїй основі є англійською мовою і має таку ж саму граматичну будову та основну лексику, але відрізняється від літературної англійської мови особливостями у вимові, лексиці, а у деяких випадках – у морфології та синтаксисі (О.М. Панін, В.Ф. Бондаренко). Більшість вітчизняних лінгвістів поділяють таку точку зору, доводячи, що SAE є варіантом «королівського англійського» діалекту, тобто мови, котрою розмовляє британська королева, – еталон класичної англійської мови (Г.А. Орлов, В.В. Ощепкова, Г.В. Степанов, А.Д. Швейцер, В.Н. Ярцева).

Деякі англійські вчені (Д. Крістал, П. Траджил) вважають SAE діалектом англійської мови, через певні характерні риси, такі як: територіальна замкненість, обмежена сфера вживання, відсутність літературної норми та автономності. Крім того, він не є поліфункціональним, відшліфованим мовним утворенням.

Ми підтримуємо погляди вітчизняних мовознавців, і вважаємо, що SAE – це варіант літературної англійської мови, котрий, базуючись на «королівському англійському» діалекті, є складною системою комунікативних засобів, які використовуються для всіх форм спілкування. SAE характерні особливості, які не виявляють різких структурних відмінностей від літературної мови, але разом з тим, вони отримують помітну автономію, яка підтримується у межах певної національної спільності. Сфера вживання SAE територіально обмежена, вона мало функціональна, стилістично недиференційована і функціонує як в усній, так і в письмовій формі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lass, Roger (1996). South African English. In: Mesthrie, Rajend (ed.). Language and Social History. Studies in South African Sociolinguistics. Cape Town and Johannesburg: David Philip. – P. 89-106.
2. Semiring, Gerhard K. (1993). Sensusdata oor die tale van Suid-Afrika in 1991. Unpublished working document. Pretoria: HSRC. van der Walt, Johann and van Rooy, Bertus (2002). Towards a norm in South African Englishes. World Englishes, 21(1). 113-128.
3. Семенец О.Е. Контакты европейских языков на территории Африки. – К., 1990. – 60 с.
4. Прохоров А.М. Енциклопедичний словник англійської мови. – М., 1990. – 514 с.